

Piśmiennictwo medyczne przez wieki. Cz. 1: Starożytność

Człowiek od zarania dziejów miewał problemy ze zdrowiem. Na wiele sposobów próbowano zapobiec lub uleczyć dolegliwości. Przez wieki dokonywał się postęp w dziedzinie odkrywania przyczyn, profilaktyki, leczenia chorób. Obecnie ogromny rozwój techniki, który wyposażył współczesnych w aparaturę diagnostyczną i leczniczą ułatwia walkę z chorobami, choć i dziś przed niektórymi problemami pozostajemy bezradni i tym chętniej wracamy do starych metod, recept. Wielu poprzez doświadczenia, obserwację, przypadek odkrywało sposoby leczenia i dzieliło się tą wiedzą z innymi. Jedni robili to dla korzyści materialnych, sławy, władzy inni, aby przekazać swą wiedzę potomnym. Przez tysiące lat krąg adresatów był bardzo ograniczony (ze względu na małą ilość osób potrafiących czytać i pisać). Ograniczał się do uczonych, najczęściej kapłanów. Dlatego też w najwcześniejszych dokumentach obok konkretnej wiedzy medycznej pojawia się wiele magii, bóstw i zaklęć. Warto zapoznać się z artykułem Pań Alicji i Katarzyny Klimczak „Magia w medycynie” zamieszczonym w czasopiśmie „Kultura i Historia”.

Pierwotnie wiedzę przekazywano ustnie, potem za pomocą malowideł i rysunków, aby wreszcie zacząć zapisywać . Przez tysiące lat zmieniały się formy zapisu: od glinianych tablic pokrytych pismem klinowym, poprzez papirusowe zwoje, księgi z pergaminu, papierowe książki drukowane, aż do form elektronicznych .

Tabliczki gliniane miały kształt prostokąta od 2cm x 2,4 cm aż do 22cm x 37cm o grubości od 0,2 cm do 2,4 cm . Zapisywano równoległe do krótszego boku, po obu stronach, a nawet na grzbietach. Liniowano za pomocą naciągniętego sznurka, pisano rylcem z trzciny lub kości. Dla głównego tekstu służyło pismo duże, dla przypisów mniejsze. Jeśli cały tekst nie mieścił się na jednej tabliczce numerowano je oraz powtarzano ostatni wiersz poprzedniej jako pierwszy następnej. Wypalano je. Przybierały barwę od jasnej czerwieni do czerni. Dana pozycja w całości miała ten sam odcień.

Za najstarsze zachowane źródło tekstowe dotyczące wiedzy medycznej uważana jest niewielka gliniana tabliczka (8cm x 15cm) zapisana pismem klinowym ze starożytnej Mezopotamii odnaleziona w ruinach Nippuru. Nieznany sumeryjski lekarz około 2200 r. p.n.e. spisał na niej swe najcenniejsze recepty dla innych lekarzy i uczniów.

Najstarszy na świecie dokument medyczny

Dopiero w połowie lat 50 tych XX wieku amerykańskim uczonym: profesorowi Samuelowi Kramer i doktorowi historii naturalnej Martinowi Levey udało się przetłumaczyć treść tego dokumentu.

Innym źródłem wiedzy medycznej ze starożytnej Mezopotamii są tablice gliniane z Niniwy. Zostały one odkopane przez asyryjskiego podróżnika, dyplomata i archeologa Hormuzda Rassama pod koniec XIX wieku. Z 20 tysięcy sztuk, około 660 było poświęconych medycynie. W latach dwudziestych XX wieku Anglik Campbell Thompson opublikował ich tłumaczenie. Powstały ok. 2100 r. p.n.e. i pochodzą z pałacu króla Assurbanipala . Co ciekawe, Assurbanipal (669-626 r p.n.e.), ostatni potężny władca Asyrii, który jako nieliczny przywódca potrafił pisać i czytać stworzył ogromną bibliotekę, gromadząc w niej całą ówczesną wiedzę (około 30 tysięcy glinianych tabliczek zapisanych pismem klinowym zawierających m. in. teksty filozoficzne, historyczne, astronomiczne, administracyjne i medyczne).

Ze starożytnego Babilonu pochodzi kamienna stela przedstawiająca Hammurabiego (1728-1686 r. p.n.e.), wielkiego władcę i twórcę prawa Babilonu, na której wykuto tekst sławnego kodeksu. Część paragrafów (dokładnie 9 np. 215, 217) regulowała honoraria lekarzy oraz kary za błędy w leczeniu.

Wiedza o lekarzach i sztuce leczenia w starożytnym Egipcie przetrwała między innymi dzięki papirusom zachowanym do naszych czasów.

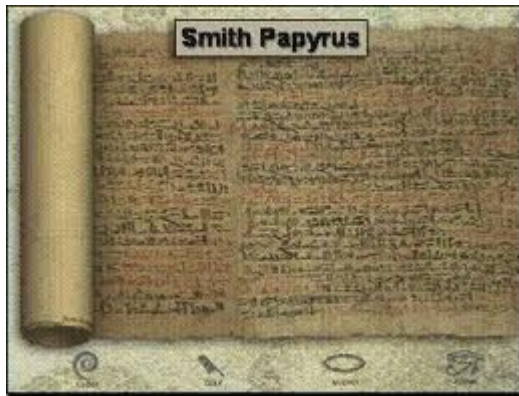
Najstarsze zabytki pisma egipskiego pochodzą sprzed 3000 lat p.n.e. Początkowo pismo miało charakter ideograficzny (obrazkowy). Z czasem hieroglify uległy uproszczeniu, dzięki czemu powstało pismo hieratyczne, a potem demotyczne (ludowe). Zapisywano na zwojach papirusowych. Farbę do pisania wyrabiano z delikatnej sadzy zmieszanych z żywicą i wodą (okazała się niezwykle trwała, gdyż pomimo tysięcy lat nadal ma ciemną barwę i połysk). Używano głównie koloru czarnego i czerwonego

Za najstarszy uważany jest papirus z Kahun . Prawdopodobnie powstał 2200-2100 r. p.n.e., Stanowi fragment większej całości. Został odnaleziony przez brytyjskiego archeologa Flindersa Petrie w 1898 roku. Zawiera 17 wskazówek jak leczyć różne choroby kobiece. Do historii przeszedł jako ginekologiczny papirus z Kahun.

Jednym z najbardziej znanych i największych ponad 20 m, jest papirus Ebersa. Georg Ebers niemiecki profesor w 1873 w Luksorze kupił odnaleziony w 1862 r w Tebach papirus zawierający 108 rozdziałów. Zawierał on wiadomości z dziedziny chirurgii, medycyny wewnętrznej, nauki o lekach i receptach.. Według notatek kalendarzowych został spisany ok. 1555 r. p.n.e. W 1875 roku w Lipsku Ebers opublikował w 2 tomach „Papirus Ebersa, hermetyczna księga o lekach Egipcjan w piśmie hieratycznym”. Tłumaczenie tego papirusu opublikował w 1890 r. H.Joachim. Jednak dużo obszerniejsze tłumaczenie (w języku angielskim) wydał w 1937 w Kopenhadze Duńczyk Benedix Ebbell. Zaopatrzył go podtytułem „Najważniejszy dokument medycyny egipskiej”.

Papirus Smitha

W 1862 roku amerykański egiptolog Edwin Smith odkupił papirus o długości prawie 5 m pochodzący z ok. 1500 r. p.n.e. znaleziony w Tebach. Okazało się, że treść pochodzi prawdopodobnie z okresu wczesnohistorycznego Egiptu, gdyż niektóre słowa wyszły już z użycia. Papirus ten stanowi prawdziwy podręcznik chirurgii z czasu 2500-2000 r. p.n.e. Smith nie ogłosił jego tekstu. Dopiero po jego śmierci córka w 1906 roku przekazała go New York Historical Society. Tłumaczenia podjął się amerykański egiptolog Henry James Breasted. Prace trwały ponad 10 lat. W 1930 roku ukazał się przekład w 2 tomach opatrzonych obszernymi komentarzami.

Papirus berliński pisany hieroglifami został odnaleziony w Sakkarze przez Heinricha Brugscha, który opublikował krótkie sprawozdanie ze znaleziska. Pochodzi z roku 1350 p.n.e. Składa się z 279 wierszy. Jego treść okazała się zbyt trudna do przetłumaczenia i jest częściowo nieznaną.

Warto jeszcze wspomnieć o papirusie Hearsta (od nazwiska pierwszej właścicielki). Znalezione w 1899 roku, pochodzi z XII-XI w. p.n.e., napisany pismem hieratycznym. W 1905 roku kopia została opublikowana przez profesora egiptologii z Uniwersytetu Harvarda George'a A. Reisnera. Zawiera liczne recepty. Obecnie jest własnością Uniwersytetu Kalifornijskiego w Berkeley.

Papirusy te są eksponatami muzeów w Londynie, Berlinie, Lipsku, Berkeley.

Wspominając świat medycyny starożytnego Egiptu i Azji Mniejszej nie sposób nie wspomnieć Herodota z Halikarnasu.

Herodot z Halikarnasu (ok. 485-426 r. p.n.e.) – grecki podróżnik i historyk. Jego zapiski z podróży w tamte rejony. (ok. 440-450 r. p.n.e.) są cennymi źródłami wiedzy o medycynie i lekarzach m. in. Egiptu, Mezopotamii, Babilonii . Wielokrotnie oskarżano go o nieściskości, ale odkrycia archeologiczne dokonane w XIX i XX wieku potwierdziły rzetelność jego informacji.

Wszystkim zainteresowanym tematyką starożytnej medycyny polecam książkę Jürgena Thorwalda „Dawna medycyna jej tajemnice i potęga Egipt, Babilonia, Indie, Chiny, Meksyk, Peru”, która bardzo ciekawie przekazuje wiedzę o dawnych chorobach, ich leczeniu i zapobieganiu oraz o ludziach , którym zawdzięczamy te informacje.

BIBLIOGRAFIA:

1. Thorwald J.: Dawna medycyna, jej tajemnice i potęga. Egipt, Babilonia, Indie, Chiny, Meksyk, Peru
Wrocław Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo 1990
2. Klimczak A., Klimczak K.: Magia w medycynie.
Kultura i Historia 2011 nr 20 on line
3. Głombiowski K., Szwejkowska H.: Książka rękopiśmienna i biblioteka w starożytności i średniowieczu.
Warszawa PWN 1979
4. Adamowski K.: Farmacja i medycyna w starożytnym Egipcie.
Aptekarz Polski 2014 nr 96/74 on line
5. Brzeziński T.: Wprowadzenie do historii medycyny. W: Historia medycyny. Pod red. Tadeusza Brzezińskiego
Warszawa Wydawnictwo Lekarskie PZWL 1995
6. Gajda Z.: Do historii medycyny wprowadzenie.
Kraków Wydawnictwo WAM 2011
7. Link: http://www.kryminalistyka.fr.pl/historia_babilonia.php

Alicja Warchoł
Główna Biblioteka Lekarska w Warszawie
Oddział w Bielsku-Białej